

Een witte sluier van de pluus van de clematis geeft heggen en graften soms een besneeuwd uiterlijk.

Icoonlandschap nummer 5: de Sint-Jansberg

Op vrijdagmiddag 17 november presenteerde de VNC samen met Natuurmonumenten het nieuwste Icoonlandschap van Nederland: de Sint-Jansberg. Na het Zuid-Limburgse Noorbeek, de Hoge Berg op Texel, het Aaltense Goor in de Achterhoek en Staverden & Leuvenum op de Veluwe, is de Sint-Jansberg alweer het vijfde Icoonlandschap dat door de VNC is aangewezen.

Rijke loofbossen

Over de Sint-Jansberg

Tijdens de voorlaatste ijstijd werden de rivieren de Rijn, Maas en Waal omlaag gedwongen richting Noord-Limburg, waar ze een soort gigantische delta van kreekjes en stromen vormden. Langzaamaan kwamen de rivieren weer in hun oorspronkelijke stroomgebieden terecht, doordat ze zich meanderend door de voet van de achtergebleven stuwwallen groeven. Hierdoor is ook de stuwwal bij de Sint-Jansberg zeer steil en daalt deze snel af naar het Maasdal.

Nergens anders in Nederland kent een stuwwal nog zo'n gave overgang in het aangrenzende landschap als bij de uitloper van de Sint-Jansberg. Dit veengebied staat bekend als het 'verloren land', waarschijnlijk omdat het moeras aanvankelijk ongeschikt was voor landbouw.

Dit moeras is ook bekend onder de naam het Koningsven, verwijzend naar de vroegere koning van Pruisen. Het gebied schoof namelijk regelmatig heen en weer tussen

VERENIGING NEDERLANDS
CULTUURLANDSCHAP

Foto: Lars van Peij

Het groene water.

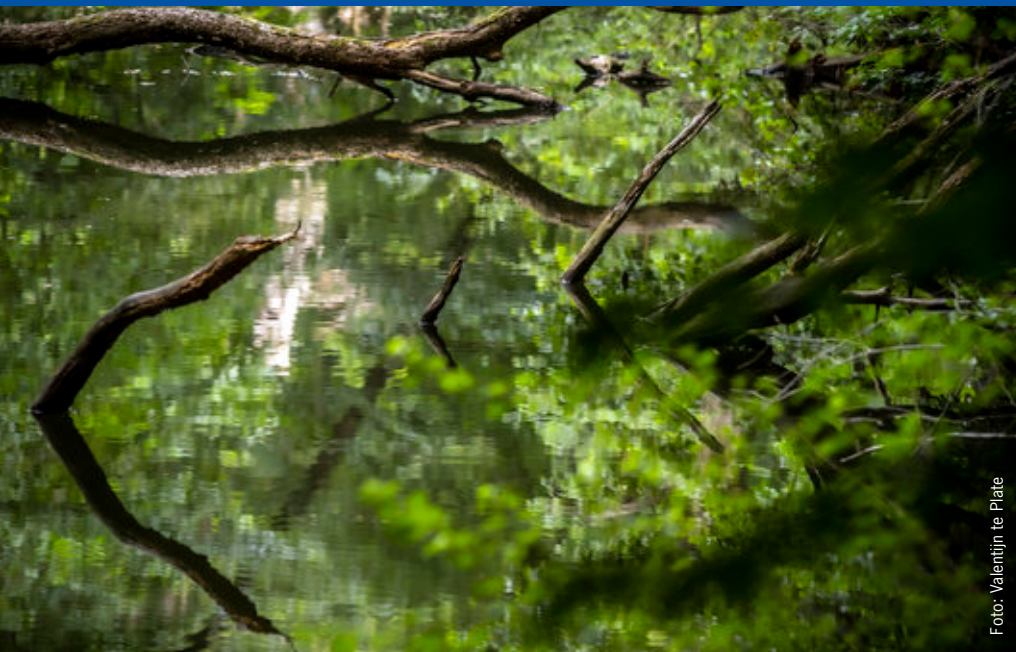

Foto: Valentijn te Plate

De Slag op de Mookerheide in 1574 kostte twee broers van Willem van Oranje het leven en bracht de Spanjaarden de overwinning.

Foto: Léon Otten

Nergens anders in Nederland kent een stuwwal nog zo'n gave overgang in het aangrenzende landschap.

Nederland, Duitsland en Frankrijk, en vormde meermaals het strijdtonaal van oorlogen en veldslagen. De bekendste is wel de Slag op de Mookerheide in 1574, die twee broers van Willem van Oranje het leven kostte en de Spanjaarden de overwinning bracht.

De natuur en het landschap van de Sint-Jansberg zijn al sinds jaar en dag prachtig en afwisselend. Rijke loofbossen en verwaalde dennen prijken op de heide, met vergezichten op Cuijk en de Maasvallei. Kleinschalig landschap voert de boventoon, en dit ligt er natuurlijk en behaaglijk bij dankzij de Vereniging Natuurmonumenten.

Diezelfde vereniging heeft de harde grens met de intensieve agrarische bedrijven bovenop de heuvels verzacht met nieuwe bossen, hagen en graften. Aan de voet van de Sint-Jansberg is iets van de glans van het Koningsven van weleer teruggekeerd. Kartelblad, orchideeën en drasland, gevoed door kwelwater uit de stuwwal, zijn daar mogelijke voorbodes voor nog veel meer moois.

De glasheldere beken, drie meertjes en het groene water zijn stuk voor stuk beeldbepalend voor de Sint-Jansberg,

Foto: Valentijn te Plate

net als de nog altijd functionerende watermolen. In de zwaar beboste heuvels is de oorspronkelijke tuin van de Baron van Verschuier weer vrijgezet en zichtbaar gemaakt, compleet met terrassen en parkbomen. De baron heeft het Koningsven destijds gered van de drooglegging.

Om de ontgrondingen en nieuwe moerasgebieden heen is een schil van kleinschalig cultuurlandschap aangelegd door de ontgrondingsfirma Teunesen. Dassen en allerlei andere dieren profiteren van dit veranderende landschap. De overheersende naaldbospercelen worden geduldig en geleidelijk omgevormd tot rijke loofbossen. Door selectief en slim sommige paden af te sluiten, weet Natuurmonumenten voldoende rustgebieden te creëren. Zo kunnen dieren die elders zo vaak worden opgeschrikt en gestoord hier veilig onderdak vinden.

Zo is op een betrekkelijk klein oppervlak een voor Nederlandse begrippen ongekend fraai en gevarieerd landschap ontstaan. Met respect voor het verleden en toekomstbestendig.

De harde grens met de intensieve agrarische bedrijven bovenop de heuvels is verzacht met nieuwe bossen, hagen en graften.

De onthulling

Foto's: Valentijn te Plate

Jachtslot Mookerheide.

De onthulling vond plaats bij het onlangs gerenoveerde Jachtslot Mookerheide. Niet geheel toevallig gekozen, gezien die hiervoor beschreven roemruchte geschiedenis van het gebied.

Op 17 november verscheen 'Kiste Trui', gehuld in vodden en met een spade, in het jachtslot.

Na de welbekende Slag op de Mookerheide in 1574 deed het gerucht de ronde dat een schatkist met soldij voor de huurlingenlegers ergens in het moeras aan de voet van de Sint-Jansberg begraven lag. Dit gerucht werd een obsessie voor een vrouw

genaamd Kiste Trui uit het dorp Plas-molen. Volgens de overlevering wijdde zij haar hele leven aan de zoektocht naar deze schatkist, waarbij ze iedere dag met een spade de grond omspitte in een wanhopige poging de schatkist te vinden. Hoewel Kiste Trui is vereeuwigd met een standbeeld voor het stadhuis van Mook, heeft ze de schatkist nooit gevonden...

... tot nu! Op 17 november dit jaar verscheen Kiste Trui, gehuld in vodden en met een spade, postuum in het jachtslot. Eindelijk had ze dan toch de schatkist gevonden waar ze al haar hele leven naar op zoek was. Ten overstaande van het publiek werd de inhoud van de kist onthuld. Kijk voor meer foto's en video's over de Sint-Jansberg en de bekendmaking van het Icoonlandschap op www.icoonlandschappen.nl.

V.l.n.r.: Hans Peters (Natuurmonumenten), Fred de Jonge (Natuurmonumenten), Holger Rodoe (wethouder Mook en Middelaar), Jaap Deutekom (Teunesen Zand en Grint B.V.), Peter Stevens (wethouder Gennep)

Je eigen vergezicht...

De Ooijpolder: het grote landschaps-herstelproject waar het Deltaplan van de VNC tot uitvoering is gebracht.

Er zijn, ook in ons aangeharkte landschap, van die intieme plekjes waar je je op een speciale wijze geborgen voelt. Er hangt telkens wanneer je er bent een sfeer van betovering. Of het nu het strijklucht is van de laagstaande zon in voorjaar of herfst; de nadruppelende regen met, naast het getik, vooral de glinstering van iedere druppel op tak en blad; of de herfsttinten, extra kleurrijk door het nat.

Zeldzamer nog zijn de panorama's, de vergezichten in ons vlakke land. Doordat we te lang niet zuinig geweest zijn op het belang van de aanschouwer, geven deze panorama's en vergezichten nu zicht op vuilverbrandingsovens, hoge graansilo's, schreeuwerige neonverlichting

van bedrijventerreinen, glimmende zonneparken, windturbines, hoogbouw en elektriciteitsmasten. Het zijn zaken die zich niet verhouden tot vergezicht en bijna onbegrensd panorama.

Ze bevestigen juist de indruk dat ons land vol is. Soms ook ontwaart je een potentieel panorama dat geen storende bebouwing kent, maar landschappelijk hapert. Er zijn gaten geslagen in de groene kamerschermen van weleer, toen de menselijke maat, bij gebrek aan techniek en vernuft, nog alom aanwezig was. Soms gebeurt er een klein wonder dat navolging krijgt. Gaten in de kamerschermen worden soms letterlijk dichtgevlochten of opnieuw beplant.

Soms is er doelbewust geïnvesteerd of is een subsidieregeling toepasbaar gebleken. Paardenmaneges 'omhangen' hun velden, planten hoogstamfruitbomen aan om de paarden van schaduw te voorzien. Stedelingen zoeken een plekje in het platteland en grijpen terug op oude erfbepantingen en kopen hun uitzicht aan met de bedoeling dit te verfrazen en veilig te stellen. Soms is iets een pilot, een proeftuin of voorbeeldgebied. Dat krijgt dan extra aan-

dacht en geld en beslaat een groter gebied.

Wat die plekken allemaal met elkaar gemeen hebben, is dat ze zeker een behaaglijk gevoel geven; bij de één is dat thuiskomen, bij de ander met volle teugen genieten. Of blij verrast worden na iedere bocht, elk doorkijkje dat weer een ander zicht biedt op weides met grazend vee of wilde dieren, die in zo'n behaaglijk landschap nooit ver weg zijn.

Vooral de groene kamerschermen ontnemen ook het zicht op onwelgevalligheden en storende elementen, waardoor je je somtijds ver weg waant van de drukke hectiek. U merkt het misschien al: als je het over zulke panorama's hebt, ga je vanzelf woorden gebruiken die stammen uit de tijd waarin ons hele land een aaneenschakeling van panorama's was. In zo'n landschap kon je naar hartenlust lommerrijk verpozen, zo lees je in toeristische gidsjes van begin 1900.

De kunst is de zachte kant van het landschap meer aandacht te geven. Om harde overgangen te verzachten en duurzaamheid te betrachten. Want nog-

De Ooijpolder; om iedere hoek een ander doorkijkje.

Foto: Valentijn te Plate

Meerwijkselaan in Berg en Dal

In 2010 had de VNC al ideeën over herstel van het landschap langs de Meerwijkselaan in Berg en Dal.

Destijds kregen we de betrokken partijen enthousiast met een computervisualisatie over hoe het landschap eruit kon komen te zien.

Uiteindelijk is het mooier geworden dan we toen konden bedenken.

al wat landschapsherstel verzandt weer door gebrek aan beheer en bewaking. Landschap heeft geen baat bij voortdurende verandering: dan kan niets rijpen en komt de beloning van de terugkeer van soorten er niet. Het handhaven en bewaken van behaalde resultaten is een must.

Tegenover alle zorg en alarmerende berichten over natuur en biodiversiteit en het groeiende aantal dominante harde overgangen tussen stad en platteland, is landschapsherstel een troostende bezigheid. Wie je ook bent en wat je ook bezighoudt, bijdragen aan het herstel van panorama's geeft grote voldoening.

Jaap Dirkmaat,
directeur

KERSTACTIE 2023

Landschappelijke aankleding Van Cittersweg

Over enkele dagen ontvangt u post over onze Kerstactie 2023. De VNC en de Stichting Landschapskapitaal (SLK) slaan de handen ineen om een agrarisch perceel in bezit van SLK landschappelijk aan te kleden om zo een ontbrekende verbindingfunctie in het Natuurnetwerk te realiseren. Wij hopen dat u ons hierbij wilt ondersteunen!

Mooiere Maasheggen – met nieuwe poelen!

De VNC zet zich al vele jaren in om het landschap in de Brabantse Maasheggen nog sterker en mooier te maken. Dat hebben we de afgelopen jaren al op veel verschillende manieren gedaan. Een greep uit de recente maatregelen.

- De afgelopen twee jaar is 3 kilometer meidoornhaag geplant op locaties waar de heggen vroeger hebben gestaan maar door de jaren heen waren verdwenen. Door deze plantacties zijn vaak eeuwenoude heggenpatronen in ere hersteld. Daarnaast is ruim 1 kilometer aan gaten in heggen opgevuld met autochtone meidoorn, waardoor het landschappelijk netwerk nog meer aaneengesloten is geraakt.
- Langs verschillende weides zijn kruidenrijke stroken aangelegd, in totaal al 5 hectare. Op deze kruiden komen tal van insecten en vogels af. Ook blijkt in tijden van droogte dat de kruiden als een spons werken en het water wekenlang kunnen vasthouden.
- Inmiddels is al meer dan 30 hectare vogelakkers in de Maasheggen gerealiseerd. De akkers bestaan uit luzerne die geoogst wordt en stroken waar vogels graag schuilen en voedsel vinden. Vele mussen, vinken, gor-

zen en andere kleine en grote vogelsoorten weten de akkers inmiddels te vinden. Zelfs patrijzen zijn, weliswaar goed verborgen, op de akkers aan te treffen.

Aanleg Poelen

Onlangs hebben we ook een groot aantal poelen in de Maasheggen aangelegd. Deze maatregel lichten we graag uit. In 2020 is de VNC samen met RAVON (Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland) een groot poelenproject gestart. Het project is mogelijk dankzij een subsidie van de provincie Brabant. Het hoofddoel van de poelen is het leefgebied van de kamsalamander te versterken. Deze kwetsbare amfibiesoort gedijt bij goed onderhouden poelen die vrij zijn van overvloedige begroeiing.

Poelen horen eigenlijk zo dicht mogelijk bij elkaar te liggen. In het projectgebied liggen er te weinig poelen. Ze liggen ook te ver uit elkaar, waardoor het voor amfibieën onmogelijk wordt van de ene naar

de andere poel te trekken, bijvoorbeeld als de eigen poel ongeschikt wordt door te veel vis of droogte.

De kamsalamander komt al voor in de Maasheggen, zoals in het gebied dat bekend staat als het Cultuurhistorisch Monument. Daarom is dit een prioriteitsgebied en zijn daar de eerste nieuwe poelen aangelegd. In een ander gebied, de Bergjes, komt de kamsalamander nog niet voor, maar hopen we hem met de poelen daar alsnog naartoe te krijgen. Overigens profiteren naast de kamsalamander ook andere dieren van de poelen, zoals libellen of landdieren die de poelen gebruiken als drinkplaats.

In september 2023 begonnen we met de aanleg van in totaal 17 poelen, die inmiddels allemaal gerealiseerd zijn. Van deze 17 poelen liggen er 5 op onze eigen percelen en 12 op die van terreinbeheerders en particulieren.

Naast de aanleg van nieuwe poelen zijn ook bestaande opgeknapt, die dichtgegroeid waren of waar vissen in leefden die de eitjes van de kamsalamander opeten. Zo zijn dit jaar 14 bestaande poelen hersteld, waarmee in totaal inmiddels 29 bestaande poelen weer geschikt zijn gemaakt voor de kamsalamander.

De VNC is trots dat deze bijzondere diersoort op deze manier weer goede overlevingskansen krijgt in het Maasheggengebied.

In september zijn de laatste 17 poelen van dit project aangelegd.

Tweede fase van project wilde appel en wilde peer

In 2021 is de VNC begonnen met een project ter bevordering en bescherming van de wilde appel en wilde peer in de provincie Gelderland. Meer dan de helft van de Nederlandse wilde peren en zo'n 40% van de wilde appels groeit in Gelderland. Daarmee is bescherming van deze soorten in deze provincie van nationaal belang.

In opdracht van de provincie heeft de VNC vanaf 2021 in kaart laten brengen hoe het gaat met de wilde appel en de wilde peer in Gelderland. Helaas was het daar niet goed mee gesteld. Van de bekende groeiplekken van wilde appel is vermoedelijk zo'n 25% verdwenen sinds 2000, plaatselijk zelfs 70%. Van de uiterst zeldzame wilde peer zijn ten minste 2 groeiplaatsen verloren gegaan. In Gelderland komen nu nog ongeveer 68 exemplaren van de wilde appel en 14 van de wilde peer voor.

Nu de inventarisatie en de excursies in het kader daarvan zijn afgerond, is het tijd voor de volgende fase van dit project. Hiervoor heeft de VNC opdracht gekregen van de provincie Gelderland om bestaande wilde appels en wilde peren beter te beschermen en nieuwe exemplaren aan te planten op daarvoor geschikte plekken. Met het project, dat

wordt uitgevoerd tussen oktober 2023 en eind 2025, hopen we een brug te slaan tussen de kennis van experts Bert Maes en René van Loon, en de kennis en ervaring van beheerders.

Tijdens deze fase van het project willen we weten: waarom gaat het slecht met veel wilde appels en peren? En: als je deze exemplaren zou willen helpen, welke maatregelen kun je dan het beste nemen? Wetenschappers hebben hier wel ideeën over, maar er is nog veel onbekend en ook nog weinig praktijkervaring. Zo lijkt voldoende licht een belangrijke factor te zijn voor de lichtminnende wilde appel en wilde peer en zou het verwijderen van omringende beplanting kunnen helpen. Maar tegelijkertijd zijn er ook kwijnende exemplaren op lichte plekken gevonden, en juist vitale bomen op donkere plekken. Kortom, er valt nog veel kennis te winnen.

In dit project gaat de VNC de expertkennis vertalen naar praktische en beknopte informatie, zodat terreinbeheerders op basis daarvan zelf aan de slag kunnen met wilde appels en peren in hun eigen gebieden. We gaan op een rij zetten wat oorzaken van achteruitgang kunnen zijn en met wat voor maatregelen soorten geholpen kunnen worden. Belangrijk onderdeel van het project is het opzetten van een website waarop al deze informatie te vinden zal zijn. De resultaten van de beheermaatregelen worden gemonitord, zodat er meer kennis ontstaat over het succesvol beheren van wilde appels en peren.

Naast de bescherming van bestaande exemplaren, richt het project zich ook op aanplant van nieuwe wilde appels en peren op geschikte plekken. Hiervoor wordt plantsoen via het project gratis ter beschikking gesteld aan beheerders en terreineigenaren.

In dit project hopen we een belangrijke stap te maken in de bescherming van de wilde appel en de wilde peer in Gelderland. We willen, samen met beheerders, de kennis over het beheer van deze bijzondere soorten fruitbomen vergroten en de laatst overgebleven groeiplekken ervan ook in de toekomst beter beschermen. Door de aanplant van nieuwe exemplaren worden bovendien bestaande populaties versterkt.

De wilde appel.

Foto: Valentijn te Plate

Foto: Valentijn te Plate

In Memoriam: Hans Renes (1954 – 2023)

Hans Renes. Historisch geograaf en agrarisch planoloog. Van huis uit een groot pleitbezorger van een verantwoord en respectvol omgaan met de sporen van eeuwen geschiedenis in met name ons agrarisch cultuurlandschap. Als lid van onze adviesraad was hij trouw aanwezig en een garantie voor zijn visie op de te varen koers van onze vereniging.

Een persoonlijke noot door Jaap Dirkmaat over Hans Renes:

'Hans was een zeer beminnelijk mens met humor, soms een tikkeltje cynisch of zuur aangevlogen, maar dat maakte hem niet minder grappig. Het best typeerde zijn familie hem als een mens met een groot, warm hart.'

Zijn wijsheid, humor, zuiverheid en onbegrensde honger naar kennis; dit alles meegenomen naar een hoger plan, alwaar hij bereikbaar is.

En ik moet u zeggen: ik kan niet anders dan dit beamen. Op de overlijdenskaart staat een foto van Hans, zittend bij een Brits verkeersbord. Onwillekeurig lees ik de plaatsnamen: Widecombe in the Moor, Haytor en Bovey Tracey. Hij zit daar in nationaal park Dartmoor. Oeroude rotsformaties, nederzettingen uit de steentijd, bronstijd, middeleeuwen en de industriële revolutie hebben hun sporen achtergelaten. Een gelaagd landschap waarop je nooit uitgekeken raakt. Daar voelde hij zich zeker thuis.

Hans was ons wetenschappelijk geweten. Vóór hun uitgave ging zijn pen stevast door onze publicaties. Het zal een groot gemis zijn. Maar voor wie Hans kent: je hoeft je ogen maar te sluiten, en onmiskenbaar doemt zijn gezicht met bril en krullen op. En dan weet je eigenlijk al wat hij gaat zeggen. En zo blijft hij nog lang bereikbaar. Al moeten wij wat hij ons geleerd heeft, zien toe te passen bij de beslissingen die ertoe doen. En als het aan Hans ligt, zijn dat er vele.'

Mooi gebouwd

In het noorden van Deventer, aan de rand van het Gooikerspark, zijn villa's gebouwd die op een bijzondere wijze met riet zijn bedekt, namelijk zowel op de schuine dakvlakken als op de verticale muren. De platte dakdelen zijn met groen bedekt. In combinatie met de steenkeuze ziet dat er erg fraai uit.

Het Nederlandse riet behoort tot één van Europa's beste dakdek-rietsoorten. Hopelijk is bij de bouw van

deze huizen dit Nederlands riet gebruikt. Niet alleen omdat het dan maar kort transport nodig heeft binnen ons land, maar ook omdat het een bijzonder cultuurhistorisch beeld van legakkers met riet-snijderijen in leven houdt.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geeft op zijn site in het artikel 'Riet voor dakbedekking' uitgebreide informatie over de geschiedenis en toepassing van Nederlands riet.

Wij worden gesteund door

